

ten met de bijbelkritiek bekend. Het was een ongeschreven wet dat de theologiestudenten ook de colleges en disputen in de wijsbegeerte bezochten. Ook van dit onderwijs gingen vernieuwende impulsen uit. Hier leerden de predikanten de gedachtenwereld van het cartesianisme, van de proefondervindelijke wijsbegeerte en van de Verlichting kennen. Dit was een van de oorzaken dat de scholastische dogmatiek, die sterk op Aristoteles was georiënteerd, in de loop van de achttiende eeuw veel van haar betekenis verloor.¹³ Het is onbekend hoeveel theologiestudenten het onderwijs in de wis- en natuurkunde hebben gevolgd. Het schijnt echter dat de belangstelling daarvoor in de loop van de achttiende eeuw is gegroeid. De gereformeerde predikant J.A. Uilkens bracht het zelfs tot hoogleraar in de landhuishoudkunde.¹⁴

De predikantsopleiding werd voortgezet in de theologische faculteit. Het onderwijs was hier evenals in de beide andere 'hogere' faculteiten gericht op de opleiding tot een beroep. Toch onderwezen de twee tot vier theologische hoogleraren, die aan iedere theologische faculteit verbonden waren, nauwelijks enige op de praktijk toegesneden kennis. Hun hart klopte in de dogmatiek. Elk van hen wilde de studenten zijn eigen dogmatisch-scholastisch systeem van voetiaanse of coccejaanse snit bijbrengen.¹⁵ Ook de exegese was in de theologische faculteit lange tijd niet veel meer dan een verkapt vorm van dogmatiek. Tegen het eind van de achttiende eeuw brokkelde de hegemonie van de dogmatiek af. Onder invloed van de bijbelkritiek emancipeerde zich de exegese van de dogmatiek. De Utrechtse hoogleraar J. Heringa pleitte in 1794 in zijn inaugurele rede voor de introductie van het vak bijbelse theologie.¹⁶ Andere jonge theologen wilden ruimte voor de *theologia naturalis* naast de dogmatiek. Door deze beide nieuwe disciplines werd de dogmatiek gaandeweg gereduceerd tot de systematische behandeling van de kerkelijke leer.

De juristen en de medici sloten hun studie af met het behalen van de graad van *doctor*. Deze werd verleend na een examen en de verdediging van een gedrukte *dissertatio*. In de theologische faculteit zag vrijwel iedereen daarvan af.¹⁷ Zelfs de meeste theologische hoogleraren waren, als zij benoemd werden, niet gepromoveerd en kregen de titel *doctor theologiae* eerst achteraf *honoris causa* toebedeeld. De gereformeerde kerk had namelijk al aan het eind van de zestiende eeuw de *effectus ecclesiasticus* (kerkelijke bevoegdheid) aan het doctoraalexamen onttrokken door de invoering van een eigen examen, het zogenaamde praeparatoir examen, dat de student het recht gaf om zich beroepbaar te stellen. Voor dit examen was de doctorstitel niet vereist. Eerst werd dit praeparatoir examen nog door de theologische

11. J. Roelevink, *Gedicteerd verleden. Het onderwijs in de algemene geschiedenis aan de Universiteit te Utrecht, 1735-1839*, Amsterdam en Maarssen 1986, 29v.

12. *Ibid.*, 20v., 37v.

13. Vgl. W.J. van Asselt e.a., *Inleiding in de gereformeerde scholastiek*, Zoetermeer 1998, 142-148.

14. *BLGNP*, dl. 1, 386v.

15. Chr. Sepp, *Proeve eener pragmatische geschiedenis der theologie in Nederland van 1787 tot 1858*, Leiden 1869³, 123.

16. A. de Groot, '1795-1815: omwending van zaken', in: A. de Groot en O.J. de Jong (red.), *Vier eeuwen theologie in Utrecht*, Zoetermeer 2001 (verschijnt in november).

17. W. Frijhoff, *La société néerlandaise et ses gradués, 1575-1814*, Amsterdam-Maarssen 1981, 45v., 264, 290.